

УДК 334.732.2

Чижевська М.Б., к.е.н., доцент

КРЕДИТНА КООПЕРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ ТА СТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВИГОД

В статті розглядається необхідність та перспективи розвитку кредитної кооперації. Висвітлюються заходи боротьби з бідністю та соціально-економічні вигоди членів кредитних кооперативів.

The necessity and prospects of credit co-operation development are considered in the article. The measures of fight against poverty and socio-economic benefits of credit cooperative society members are shown.

Ключові слова: бідність, кооперація, кредитна кооперація.

Вступ. Існуючі в сучасному суспільстві блага розподіляються нерівномірно. Це впливає на прояв низки суперечностей, які шкодять суспільним інтересам, тому не дивно, що час від часу зростає незадоволення тим ладом, який воно само утворило. Не дивлячись на те, що Україна офіційно визнана світовим співтовариством державою з ринковою економікою, насправді вона залишається країною з інверсійною економікою.

Для сучасної України бідність стає не тільки хронічним явищем, визначаючи стиль життя та особисті орієнтації населення, але й фактором поляризації суспільства, його розділенням на дуже багатих і дуже бідних з катастрофічним зменшенням середнього прошарку. Для тих, хто залишився за межею бідності (серед них кваліфіковані фахівці, інтелігенція, лікарі, викладачі, працівники культури тощо) мають бути вагомі аргументи, щоб повірити у твердження про те, що економіка, котра спирається на приватний капітал, може бути гуманною.

Загальновизнаними є два основні шляхи боротьби з бідністю. Перший – мобілізувати для цієї мети бюджетні кошти. Другий – зробити громадянина фінансово самодостатнім. Саме другий варіант ми вважаємо найбільш реальним і дієвим, а допомогти в його реалізації має активізація розвитку системи кредитної кооперації.

Ступінь вивчення питання. Окремі аспекти цього питання розглянуті в роботах М.Алімана, В.Гейця, В.Гончаренка, Б. Мартоса, М.Туган-Барановського та інших вчених. Разом з тим для реалізації даного завдання потрібно представити сутність і причини бідності; розкрити необхідність подальшого розвитку кредитної кооперації та її соціально-економічні вигоди.

Результати дослідження. Світове співтовариство вже давно визнало бідність однією із вад сучасного суспільства. Бідність, як явище, характеризується негативними станом суспільства, його соціальних груп і

індивідів. «Бідність, - як зазначено в Сучасному економічному словнику, - крайня недостатність майнових цінностей, товарів, грошових коштів, що має людина, сім'я, регіон, держава для нормального життя та життєдіяльності». На наш погляд, дане визначення дещо звужує поняття бідності, ігноруючи його зміст духовною і соціальною сферою.

На відміну від економістів, соціологи розглядають бідність як характеристику економічного стану індивіду або групи, за якого вони не можуть самі оплатити вартість необхідних благ. «Бідність відносна, залежить від загального стандарту, рівня життя в даному суспільстві, від розподілу спільного багатства, статусної системи і системи соціальних очікувань» [3].

Бідність, як неможливість задоволення цілого ряду найбільш нагальних потреб людини викликається декількома причинами, основними з яких можуть бути: бідність, ініційована трансформаційними процесами, котрі відбуваються в економіці і призводять до того, що виникають верстви населення, які готові працювати, але не можуть заробити достатню кількість коштів для утримання сім'ї; бідність, пов'язана з неможливістю жити за загальноприйнятими соціальними стандартами в силу об'єктивних причин (вік, здоров'я і т.п.); бідність, що є результатом неефективної соціальної політики держави; відсутність можливостей або несформованість самих потреб, що може перешкоджати отриманню освіти або адекватної медичної допомоги. Низькі суб'єктивні соціальні стандарти виробляють звичку жити у бідності, трансформують психологію людини [3]. Таким чином, всі названі причини є наслідком неефективного функціонування соціально-економічного комплексу країни. Тому обмеженість розповсюдження бідності важлива не тільки з гуманних міркувань, але й з точки зору збереження і поліпшення фізичного, трудового, інтелектуального потенціалу наступних поколінь.

Кожна країна ставить пріоритетним завданням національної економічної, фінансової і соціальної політики – підвищення рівня життя своїх громадян. Подолання бідності, що охопила більшу частку населення країн колишнього СРСР, є довгостроковим стратегічним завданням.

Так, наприклад, Міністерство праці та соціальної політики України розробило заходи на 2007 р. з реалізації Стратегії подолання бідності. Серед інших заходів Міністерством заплановано зростання рівня зарплат, але як завжди на першому місці представлені умови оплати праці тих, про кого держава дбає постійно, а саме працівників бюджетної сфери. В документі зазначено: «Особлива увага буде приділена збільшенню рівня оплати праці для працівників державних органів та органів місцевого самоврядування»...Тобто знову «спасіння потопляючих залишається справою самих потопляючих». І цьому, як свідчить світовий та вітчизняний історичний досвід, має допомогти кооперація, що залишилась важливим інструментом соціального розвитку та боротьби із злидненістю. Цілком доречно нагадати, що видатному досліднику та яскравому прибічнику ідей кооперації М. Туган-Барановському був абсолютно не притаманний підхід, за якого держава

виглядає постійним донором на будь-які випадки життя (ця позиція спирається на його змістовні теоретичні розробки).

Однак щодо кооперації, як одного з найбільш дієвих заходів у боротьбі з бідністю, Уряд України виявив турботу про свій народ через підтримку розвитку кооперативної системи. Зокрема в представленій Генеральній Асамблеї ООН інформації про заходи, що прийняті з метою сприяння створення сприятливих умов для розвитку кооперативів і вкладу кооперативів у ліквідацію злиденності, забезпечення широкою і продуктивною зайнятістю і розширення соціальної інтеграції, зазначено: «Національна політика України, котра спрямована на створення сприятливих умов для розвитку кооперативів, спирається на рекомендації ООН і при підготовці законопроекту про відродження і розвиток кооперативного руху та створення міцного кооперативного сектору економіки країни враховувалися положення резолюції 56/114 «Кооперативи в процесі соціального розвитку» Генеральної Асамблеї ООН». В червні минулого року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку системи кредитної кооперації, в якій визначено, що «зміна структури економіки зумовлює необхідність подальшого розвитку всіх сегментів фінансового ринку і, зокрема, формування розвинутої системи кредитної кооперації, яка сприяє підвищенню рівня довіри населення до фінансової системи держави, створює умови для сталого економічного зростання». На цю проблему Уряд звернув увагу і в Комплексній програмі підтримки розвитку українського села на період до 2015 року, де говориться про «...стимулювання створення мережі кооперативних банків та кредитних спілок, діяльність яких переважно буде спрямована для обслуговування малого і середнього бізнесу в сільській місцевості».

Дійсно досить важко сьогодні знайти хоча б десяток організацій, які проголосили боротьбу з бідністю своєю головною соціальною місією. Саме таким позитивним виключенням можна назвати кооперацію, котра кинула виклик цьому соціальному злу. Керуючись щоденними проблемами суспільства, інтересами пересічного громадянина, кооперація приймає на себе обов'язок задоволення таких потреб людини, до яких поки що не доходять руки ані у держави, ані у приватного бізнесу.

В матеріалах Міжнародної організації праці «Кооперація і глобалізація» особливо підкреслено: «Істинні, автономні, добре скеровані, економічно сталі кооперативи можуть багато зробити для боротьби з бідністю, соціальною незахищеністю, а також для підвищення соціальної справедливості».

Протягом всього періоду існування кооперації, як самобутнього сектору економіки, вона орієнтується, в першу чергу, не на гонитву за прибутком, а на задоволення потреб населення, на ініціативу людей, що її створили - пайовиків.

Можна з впевненістю стверджувати, що кооперативи є єдиною організацією, котра вирішує соціальні та економічні проблеми своїх членів.

Форми і методи вирішення цих проблем різноманітні. Оскільки сьогодні дуже гостро постало питання не просто збереження, а навіть виживання українського села, то перш за все саме в сільськогосподарському секторі кооперація має надати цю допомогу в дусі найкращих демократичних традицій. Особливе місце, поряд з виробничими та споживчими, мають зайняти кредитні кооперативи, тим більше, що на сьогодні тільки ця форма кооперації в Україні має податкові пільги і, відповідно до законодавства, визнана неприбутковою організацією.

Створення кредитних кооперативів (згідно з Законом України, кредитних спілок) стало практично відповіддю на величезну потребу в фінансових послугах серед населення, особливо в сільській місцевості, тим самим надав своєрідний імпульс для поступового розвитку всього кооперативного руху.

Минулого року 30 червня в Інституті міжнародних відносин відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Роль кредитних спілок у розширенні доступу до сільського кредиту». На конференції представлені результати маркетингового дослідження, проведеного проектом ЄС-TACIS «Надання підтримки малим та середнім підприємствам на селі» протягом першого півріччя 2006 року.

У виступах зокрема відзначалося, що внаслідок аграрних реформ відбулося розшарування сільського населення, зросла кількість бідних селян, які ведуть лише індивідуальне підсобне господарство, більше половини селян не має земельних паїв. Ці та інші причини загострили проблему розширення доступу до сільського кредиту цього прошарку селян, а також працівників бюджетної сфери та пенсіонерів, які мають невисоку заробітну платню та державну пенсію. Проведені фахівцями дослідження показали: загалом 36% селян вважає, що вони мають потребу найближчим часом брати кредити чи позичати гроші; 50-54% членів кредитних спілок та 31-34% сільських мешканців, що не є членами кредитних спілок, мають стійку потребу в кредитах; 32% сільських жителів брали кредити у банках, 31% - позичали гроші у рідних та знайомих і 8% брали кредити за спрощеною процедурою у кредитних спілках; 50% сільських жителів вказує, що їм зручніше отримувати кредити під поручительство. Лише 18% згодні отримувати кредити під заставу; тільки 31% членів кредитних спілок і 68% жителів сіл, які не співпрацюють з кредитними спілками, знають, що кредитні спілки приймають депозитні вклади з вигіднішими, ніж у банках, відсотками.

Все це переконливо свідчить про те, що український кредитно-спілковий рух на селі має значний потенціал, хоча нині він ще не повністю реалізований як через об'єктивні, так і суб'єктивні причини.

Кооперативи, як будь-які юридичні особи, мають власні капітали і основні засоби (господарство), цілковито відмежовані від капіталів і господарств його учасників. У цьому відношенні кооператив нічим не відрізняється від капіталістичної бізнес-структури. Більше того, він організовує діяльність на таких самих підставах, що й капіталістичні підприємства: закуплений або

вироблений ним товар кооператив не роздає, а продає за гроші; при тому він дбає про повернення йому всіх витрат, продає дорожче ніж купує, подібно до інших підприємств. Отже, від його операцій може з'явитися той чи інший лишок, себто вигода.

Кредитний кооператив одержує вигоду внаслідок здійснення активних операцій, зокрема кредитних... Але соціально-економічна природа цієї вигоди зовсім інша. Клієнти кооперативу в той же час є його власниками, тому можна сказати, що власник кооперативу визискує сам собі. Таким чином, коли кредитний кооператив надає своїм клієнтам кредити під певний відсоток, то це є лише такий спосіб розрахунку уповноваженого зі своїм господарем; сума, що отримує уповноважений при поверненні боргу буде включати те, що він заплатив за цей кредит і деяку суму на покриття видатків організаційно-адміністративного характеру та створення відповідних фондів. Коли в кінці періоду за бухгалтерським підрахунком виявиться дохід, то уповноважений має повернути його тому, в кого він взятий. Отже, не дивлячись на те, що в деяких кредитних кооперативах іноді відсотки за кредитом дещо вищі, ніж в банках, вони повертаються позичальникам за мінусом відповідних витрат, що також йдуть на спільну користь (утримання та розвиток кооперативу). Розподіл доходу в кооперативі є нічим іншим, як остаточний розрахунок з клієнтами, або зі своїми вірителями.

Клієнтські відносини в системі кредитних кооперативів, на відміну від банків, носять, як правило, неформальний характер: позичальник часто знає в обличчя тих, чиї гроші отримує в кредит, і може, дякуючи цьому, процент неповернених кредитів нижчий, ніж в комерційних банках. Крім того, в кредитних кооперативах явна перевага перед банками у сфері фінансування стартових етапів бізнесу, коли у суб'єкта, що хоче розпочати підприємницьку діяльність немає ані пристойного забезпечення, ані кредитної історії.

Кооперативи сплачують певний відсоток на внесені членами паї; це безумовно є вже доходом, який по суті нічим не відрізняється від доходу капіталістичного підприємства, але паї в кооперативах досить незначні і відсоток на них виплачується не високий, тому це не впливає на суть кооперативу і не міняє його соціально-економічної природи.

Для успішної діяльності в задоволенні потреб своїх членів-пайовиків кредитна кооперація мусить збирати великі капітали. Однак кооперативи, використовуючи капітал, як засіб для фінансово-господарського процесу, не допускають, щоб він грав в їх житті першорядну роль: капітал в кооперативі грає роль виключно допоміжного знаряддя, а не роль керівника, і через те не обертается в знаряддя соціально-економічного панування і визиску.

Кооперативи користуються капіталами двоякого походження: тими, що належать самому кооперативу або його членам, і капіталами сторонніх осіб. Залучаючи капітали сторонніх осіб, кооперація не дає їх власникам ніяких прав в керуванні кооперативом; більш того, вона завжди дбає про те, щоб захистити себе від впливу своїх кредиторів. На думку М. Туган-

Барановського: «Кооператив завжди дивиться на капітал, як на якусь ворожу силу, без допомоги якої неможливо обійтися, яку, отже, необхідно оплачувати, але оплачувати, по можливості, найнижче» [1]. Навіть капітали, що належать членам кооперативу, відіграють у ньому зовсім іншу роль, ніж в капіталістичних підприємствах. Якщо в другому внести пай, придбати акції – визнається як особливе право члена товариства, то в кооперативі – це є лише обов'язок.

Капітал, вкладений в кооператив, не дає його власнику ніяких пріоритетних прав: власник капіталу не має прав щодо керування справами кооперативу, а пайовики користуються всіма правами, незалежно від суми внесеного паю. Ті кооперативи, що допускають внесення додаткових паїв однією особою, дають кожному члену право лише на один голос. Пай, внесений в кооператив, залишається приватною власністю і може бути, за бажанням власників, повернутий йому і використаний для інших цілей.

Стара мудрість закликає: щоб нагодувати бідного, треба дати йому не рибу, а вудку. Кредитна кооперація – це не благодійна організація і тому не роздає грошові кошти, але допомагає за найліпших умов отримати доступ до фінансування власної справи. Особливу зацікавленість представляє механізм забезпечення в кредитній кооперації. На відміну від комерційних банків, де забезпеченням може виступати застава, гарантія, договір страхування і т.п., в кредитних кооперативах, як правило, забезпеченням є кругова порука, тобто за позичальника мають поручитися якнайменш два члена кредитного кооперативу. Найбільш дієвим даний механізм є для великих за розміром або довгострокових кредитів. І, як свідчить практика, рівень повернення таких позик набагато вищий, ніж при інших формах забезпечення. Расул Гамзатов колись сказав: «В містах живе населення, а в селах народ». Він досить точно підкреслив різницю в укладі життя. В місті порою не знають сусідів, в селах же на виду і радощі, і горе кожного. Їх ділять разом, всім миром. Тому, кредитна кооперація працює тут не з близькими чи VIP-клієнтами, а з людьми, яких добре знають.

Кредитна кооперація орієнтується, перш за все, на мікрокредитування, причому в даному випадку це є дійсно мікрокредитуванням, розмір позики за яким складає іноді декілька сотень грошових одиниць, а то й менше. Зрозуміло, що такими кредитами банківська установа навряд чи зацікавиться, та й оформлення займе певний час. Можна звичайно звернутися до ломбарду, але там в обов'язковому порядку необхідна ліквідна застава. А такі випадки непоодинокі, особливо в тих, у кого невеликі ставки по зарплатах або пенсії і дуже часто виникає необхідність, так би мовити «перехопити» до зарплати.

Саме за допомогою мікрокредитування вдається добитися того, чого не можуть зробити банки чи держава. Яскравим прикладом може слугувати програма мікрокредитування для найбідніших верств населення, яку запровадив банкір з Бангладеш Мухаммед Юнус – Лауреат Нобелівської премії за 2006 р. Винагороду він отримав «за зусилля по створенню джерела

суспільного та економічного розвитку», іншими словами, за свій внесок в боротьбу з бідністю. Принципи кредитування за цією програмою цілком збігаються з принципами кредитної кооперації: невеликі суми; відсутність застави; послідовне кредитування; кредитування груп; та запроваджений Юнусом новий принцип - кредитування виключно жінок.

В більшості програм рівень повернення кредитів перевищив 95%, не дивлячись на достатньо високі ставки, але позичальники розуміють, що у випадку неповернення, вони вимушені будуть звернутися до лихварів, в яких відсотки будуть набагато вищі. Якщо ж кредит буде повернено вчасно, можна розраховувати на новий. У випадку надання кредитів цілій групі, всі з них добре усвідомлюють, що дефолт одного з них закрие шлях до майбутніх кредитів для кожного.

Безумовно, Юнус не першим придумав боротися з бідністю таким чином. Ідея заснована на досвіді кредитних кооперативів Бангладеш та Індії, які були побудовані по образу європейських. Його успіх обумовлений в першу чергу талантом пропагандиста. Він потряс світове співтовариство тим, наскільки малими можуть бути суми кредитів, що спроможні витягнути зі злиденності цілі родини. Сьогодні середній розмір кредиту складає близько 100 дол.США., а перший був наданий на суму 27 дол.США. Якщо для західного читача це майже неймовірно, то для нашої країни цілком зрозуміло.

Мікрокредитування більш ефективний засіб боротьби з бідністю, ніж допомога або пільги. По-перше, високий рівень повернення позичок дозволяє надати допомогу багатьом іншим домогосподарствам. По-друге, вкрай важливим є неекономічний фактор, пов'язаний з власним достоїнством позичальників.

Соціальний аспект в процесі боротьби з бідністю є не менш важливим, ніж економічний. Нагадаємо, що в політиці поняття бідності, в його розвиненій формі, стало застосовуватися у Древньому Римі. Контроль на масою міської бідноти («пауперов») був однією з важливих задач уряду. Як свідчить історія, виникнення такої соціальної групи відбувалося в процесі руйнування громади. По-перше, громада допомагала своїм членам не впасти в бідність і одночасно не дозволяла людині опуститися. По-друге, зрівнювальний устрій громади не породжував в людині самоусвідомлення бідняка.

Звернемося до нинішньої ситуації на селі. Відсутність роботи в багатьох працездатних селян, відсутність впевненості у власні сили на фоні «міських багатіїв», постійна ностальгія за однаковою оплатою праці за часів СРСР призводять до пияцтва більшої частки сільських мешканців і до непоодиноких випадків повної трансформації психології людини, деградації, депресивного і соціального зубожіння.

Члени ж кредитних кооперативів по-справжньому залучені до процесу економічного розвитку і поступово стають повноправними економічними агентами, членами певної спільноти (громади), соціуму. Наголосимо, що не

всі пайовики мають невеликі доходи, є й такі, що переважно розміщують свої заощадження, тобто ті люди, що вважаються цілком достатніми. Тому, будь-який член кооперативу, що потребує допомоги, може звернутися і отримати її саме в кооперативі або через членів кооперативу. Це може бути працевлаштування, деякі суспільні роботи, в разі неможливості погашення позики, підвищення кваліфікації, безоплатна юридична допомога, навчання комп'ютерній грамоті, користування Інтернетом, сканування, ксерокопіювання та навіть сам процес спілкування (особливо при нинішньому занепаді соціальної інфраструктури сіл), а це вже шанс повірити в переваги і реальну силу згуртування.

Цікавим в цьому плані є досвід Центрпотреосоюзу Російської Федерації, який підписав угоду з Московським Патріархатом у сфері відродження моральних та духовних цінностей, турботи про людей, що потребують допомоги та підтримки, православних традицій, боротьби з бідністю та соціальними пороками на селі. Відповідно до цієї Угоди кооперативи разом з церквою зобов'язуються проводити широку роз'яснювальну роботу про соціальну місію кооперації; надавати допомогу конкретним родинам малозабезпечених пайовиків, багатодітним сім'ям, інвалідам, в т.ч. через гуманітарну допомогу по лінії церкви; підвищувати освітній та культурний рівень робітників, пайовиків сільського населення через мережу установ споживчої кооперації; підвищувати духовний рівень керівників, фахівців і всіх працівників кооперації, класти край байдужості до людських бід, виховувати почуття доброчинності та відповідальності за виконання соціального призначення системи; забезпечувати прийомку від населення і установ Патріархату, що мають підсобні господарства, лишків продукції та сировини; сприяти і підтримувати Патріархат в його благодійної діяльності.

Висновки. Стислий аналіз ролі кредитної кооперації в справі боротьби з бідністю дозволяє нам надати рекомендації подальшого розвитку кредитного кооперативного руху в українських реаліях. Оскільки, виходячи з вищевикладеного, найбільша ефективність діяльності кооперативу досягається в обмежених ареалах життя людини: для міста – це локальні спільноти (районні, будинкові, трудові колективи), в сільській місцевості – громада, що проживає в цьому населеному пункті, то задля збереження особливості діяльності, виконання принципів кооперації та недопущення зростання псевдокооперативів, вважаємо за необхідне: пропагувати ідеї та соціальну місію кооперації; обмежувати кількість пайовиків кредитних кооперативів (межами громади); заборонити у законодавчому порядку відкриття філій та відділень. Жодний кооператив не має бути конкурентом іншому, оскільки це суперечить кооперативній природі, що, власне, і закріплено в Законі України «Про кредитні спілки» (обмеженість за відповідними ознаками).

Не дивлячись на рекомендації західних фахівців про укрупнення кредитних кооперативів, вважаємо, що надання стабільності системі

кредитних спілок в Україні забезпечить розвиток кооперативів другого і третього рівнів та створення єдиного кооперативного банку, що дозволить сконцентрувати всі грошові ресурси системи та, через співпрацю з низовими організаціями, дозволить швидко покрити всю територію країни філіальною мережею. Окремо зазначимо, що успіху буде досягнуто тільки в кооперації самої кооперації, тобто у тісних взаємовідносинах всієї системи кооперації: кредитної, виробничої, сільськогосподарської, споживчої тощо.

Література:

1. Аліман М.В. Борис Мартос та курс його лекцій з теорії кооперації/Вісті ЦССТУ. №18 (374), 2006.
2. Геєць В.М. Історичний досвід як джерело відродження/Вісті ЦССТУ. №43, 2006.
3. Гутман Г., Дигилина О., Старостин В., Чукин Н. Экономический рост и проблемы бедности в регионе. – М.: ИТК «Дашков и К», 2002. – 204 с.